

Испамбетова Гульдана Аяпбергеновнаның
«6D010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығы бойынша
философия докторының (PhD) дәрежесін алуға ұсынылған **«Инклюзивті
білім беруде мүмкіндігі шектеулі студенттердің дене шынықтыру
әдістемесін жетілдіру»** атты диссертациялық жұмысының

АҢДАТПАСЫ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі соңғы екі он жылдықта мүмкіндігі шектеулі жандарды қоғам өміріне қосу мемлекеттік маңызды және әлеуметтік мәні бар мәселе болып табылады. Қазіргі таңда Қазақстанда денсаулық жағдайы бойынша мүгедектігі бар жандар 674,2 мың адам, ол республикадағы жалпы халықтың 3,6%-ын құрайды. Статистика бойынша қазіргі уақытта 62,0%-ы (417,7 мың адам) жұмысқа қабілетті жандар, ал ЖОО-да білім алатындар саны - 1434, жалпы студенттер санының 0,3%-на тең. Осыған байланысты инклюзивті білім беруді, соның ішінде жоғары оқу орындарының білім беру жүйесіне қолжетімді ортаны құру арқылы дене тәрбиесін енгізу қажеттілігі туындайды. Алайда елімізде инклюзивті білім берудегі дене тәрбиесі мәселелері іс жүзінде зерттелмеген.

Қазақстан Республикасының Үкіметімен мемлекеттік қолдау бойынша инклюзивті білім беруді дамытуда бірқатар шаралар қабылданған. Қазақстан Республикасының «2016-2019 жылдарға арналған Білім және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» сапалы білім алуда тең құқықтан тең мүмкіндіктерге қол жеткізу жолында инклюзивті білім беруді дамыту маңызды міндеттердің бірі ретінде айқындалған.

Берілген диссертациялық зерттеу дене тәрбиесінің құралдарын қолдану мүмкіндігі шектеулі студенттердің денсаулығын нығайтуда және сәтті әлеуметтенуіне ықпал ете отырып, оларды болашақта кәсіби қызметке даярлауда жағымды әсері көп.

Осылайша, біздің зерттеудің **проблемасы** инклюзивті білім алу жағдайындағы мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға бейімді дене шынықтырудың ұйымдастыру ерекшеліктерінің, әдістерінің және тәсілдерінің әсерін зерттеумен анықталады.

Жұмыстың басқа ғылыми зерттеу жұмыстарымен, әртүрлі мемлекеттік және халықаралық бағдарламалармен байланысы. «БҰҰ мүгедектерді қорғау туралы Конвенциясы», «Мүмкіндігі шектеулі жандардың білім беру саласындағы қағидаттары, саясаты және тәжірибелік саладағы Саламанка декларациясы», Қазақстан Республикасының «Білім туралы», «Дене шынықтыру туралы» Заңдарында, Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігінің «Білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға және 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламалары», 2019-2021 жылдарға арналған «Эрасмус +» бағдарламасының «Decide» Халықаралық жобасы.

Жұмыс гипотезасы негізінде мүмкіндігі шектеулі студенттердің ауруларының көрсетілімі мен қарсы көрсетілімдерін ескере отырып

академиялық дене тәрбиесі сабақтарының әдістері мен тәсілдерін құрастыру және ғылыми-әдістемелік негіздеу студенттердің қимыл-қозғалыс белсенділігін, ағзаның негізгі өмірлік маңызды жүйелерінің функционалдық мүмкіндіктерін арттыруға, студенттік ортада әлеуметтенуіне және жалпы денсаулықтарын нығайтуға септігін тигізеді деген болжам бар.

Зерттеу нысаны. Мүмкіндігі шектеулі студенттерінің дене шынықтыру-білім беру үрдісі.

Зерттеу пәні. Инклюзивті білім беру жағдайындағы мүмкіндігі шектеулі студенттердің дене шынықтыру әдістемесі.

Зерттеу мақсаты. Мүмкіндігі шектеулі студенттерге арналған дене шынықтыру сабағының тиімділігін жоғарылатуға ықпал ететін әдістемелер, ғылыми-әдістемелік негіздеу және әдістемені эксперимент жүзінде сынау.

Бұл мақсатқа жету үшін келесідей **міндеттер** қойылды:

1. Ғылыми жарияланымдар және бастапқы зерттеу (сауалнама, интервью алу, әңгімелесу) талдауының деректері негізінде жалпылау.

2. Мүмкіндігі шектеулі студенттер ағзасының өмірлік маңызды жүйелерінің дене дамуы мен функционалдық дайындық деңгейін зерттеу.

3. Мүмкіндігі шектеулі студенттердің мүгедектік түрлері (нозология) бойынша дене шынықтыру сабағын өткізудің әдістемесін әзірлеу және эксперимент жүзінде негіздеу.

4. «5B010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығы бойынша «Бейімді дене шынықтыру және инклюзия» оқу пәнін әзірлеу.

Зерттеу әдістері:

1. Зерттеліп отырған мәселе бойынша арнайы ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді жинау және талдау.

2. Антропометриялық өлшемдер.

3. Сауалнама жүргізу, интервью, әңгімелесу, арнайы кодтау.

4. Педагогикалық қолдау және педагогикалық бақылау.

5. Дене дамуын және функционалдық дайындығын зерттеу.

6. Педагогикалық эксперимент.

7. Алынған нәтижелерге математика-статистикалық талдау жүргізу.

8. **Зерттеудің теориялық-әдістемелік негізі** ретінде БҰҰ мүгедектерді қорғау туралы Конвенциясы [2006], Мүмкіндігі шектеулі жандардың білім беру саласындағы қағидаттары, саясаты және тәжірибелік саладағы Саламанка декларациясы [1994], Қазақстан Республикасының «Білім туралы» [2007], «Дене шынықтыру туралы» Заңдарында [2014], Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігінің «Білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» [2016], Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігінің «Білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» [2019], «Дене шынықтыру» типтік оқу бағдарламасының жалпы теориялық ережесі [2018], сонымен қатар, инклюзивті білім беру саласындағы атақты отандық А.М. Ерсаринаның [2012], А.А. Байтурсынованың [2018], З.А. Мовкебаеваның [2016], Ш.Ж. Жахинаның, А.К. Искажимованың, А.С. Каржованың [2016], А.К. Сатованың [1991], В.Ж. Есиргепованың [2014], Б.М. Мажиновтың [2017],

ресейлік – А.А. Баряеваның [2017], Д.А. Дарндровтың [2015], Б.П. Пузановтың [2008], И.С. Бушеневаның [2014, 2016], И.В. Ереміннің [2016], Н.Н. Малофеевтің [1996], А.В. Фетисованың [2014], сондай-ақ дене шынықтыру және спорт саласындағы шетелдік мамандардың – Дж. Винниктің [2017], М.Е. Блоктың [2003, 2007], И.Обрушникованың [2007, 2012], Л.Дж. Либерманнның [2009, 2015], С. Хюстон-Уилсонның [2009], А. Триптің [2007], С.Р. Колбергтің [2002], Д.Л. Гудвиннің [2000], Дж. Деккердің [2016], С.Р. Ходждың [2013], Дж. Эллиоттың [2013], Дж.Ф. Саллистің [1991, 1999] еңбектерінде жазылған теориялық тұжырымдар мен негізгі ережелер болып табылады.

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңашылдығы:

- алғашқы рет мүмкіндігі шектеулі студенттердің дене дамуын зерттеу негізінде мүгедектік түрлеріне байланысты дене жаттығуларының қандай да бір түрлерін қолдануға көрсетілімдер мен қарсы көрсетілімдер анықталды және негізделді;

- алғашқы рет мүмкіндігі шектеулі студенттерге дене шынықтыру сабағына арналған мүгедектігін және дене белсенділік ерекшеліктерін ескере отырып, көлемі мен қарқындылығы бойынша жеке сараланған тиімді құралдар, әдістемелер және ұйымдастыру-әдістемелік ұсыныстар әзірленді;

- бірінші рет әл-Фараби атындағы ҚазҰУ «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандарын дайындауда «Бейімді дене шынықтыру және инклюзия» оқу пәні әзірленіп, тәжірибеге енгізілді.

Зерттеудің негізгі нәтижелері:

1. Мүмкіндігі шектеулі студенттердің мүгедектік ерекшеліктері ескерілетін дене жаттығуларын қолданудың теориялық-әдістемелік негізі жасалынды.

2. Инклюзиялық білім беру жағдайында мүмкіндігі шектеулі студенттерге арналған дене шынықтыру және сауықтыру саласындағы жұмыстың мазмұны педагогикалық мәселе ретінде қарастырылды.

3. Мүгедектік түрлеріне байланысты мүмкіндігі шектеулі студенттердің физикалық қабілеттері мен функционалдық жағдайын анықтаудың негізгі әдістемелері анықталды.

4. Қазақстанның жоғары оқу орындарында инклюзиялық оқыту формасының тиімділігін аша отырып, мүмкіндігі шектеулі студенттердің дене шынықтырудың әдістері мен тәсілдерімен олардың денсаулықтарын нығайтып, өмірлік белсенділіктерін арттыруға жол ашатындығы негізделді.

Жұмыстың теориялық маңыздылығы мүмкіндігі шектеулі студенттердің дене шынықтыру сабақтарын ғылыми негізделген әдістемемен, сонымен қатар «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығына арналған «Бейімді дене шынықтыру және инклюзия» пәнін әзірлеумен байланысты.

Жұмыстың тәжірибелік маңыздылығы. Диссертацияда алынған зерттеу нәтижелері қолданылды:

- Қазақ Ұлттық университетінде «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандарын дайындауда «Бейімді дене шынықтыру және инклюзия» базалық оқу пәні ретінде;

- әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде мүмкіндігі шектеулі студенттердің дене шынықтыру бойынша оқу-тәрбиелік үрдісінде;
- ҚР БЖҒМ Түзету педагогикасының Ұлттық ғылыми-тәжірибелік орталығының тәжірибелік саласына енгізілді.

Зерттеудің негізділігі мен шынайылығы бекітіледі:

- дұрыс таңдалған зерттеу әдістерімен;
- дене шынықтыруды екі жылдық оқыту кезеңінде зерттелушілердің дене-күш жағдайының деңгейі мен динамикасын салыстырмалы талдау негізінде әзірленген және ұсынылған дене шынықтыру әдістері мен тәсілдерін эксперименттік тексеру;
- дене шынықтыру сабағы үрдісінде мүмкіндігі шектеулі студенттердің дене дамуы мен функционалдық дайындығының деңгейі және динамика нәтижелерін талдау кезінде математикалық статистикалық дұрыс әдістерді пайдалану;
- негізгі статистикалық сипаттамаларды есептеу: орташа арифметикалық, орташа квадраттық ауытқу, орташа арифметикалық қатесі, вариация коэффициенті;
- зерттеу нәтижелерін Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда, Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің вебинарында және АҚШ-тың Шығыс Каролина университетіндегі ғылыми тәжірибесінде талқыланды.

Автордың қосқан жеке үлесі мүмкіндігі шектеулі студенттердің денсаулықты нығайту, ағзаның негізгі өмірлік маңызды жүйелерінің функционалдық мүмкіндіктерін арттыру және бейімделу әлеуеті мен мүгедектік түрін ескере отырып қоғамға әлеуметтендіру үшін дене шынықтырудың тиімді әдістері мен тәсілдерін эксперимент жүзінде негіздеу, сондай-ақ «5B010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығы үшін «Бейімді дене шынықтыру және инклюзия» оқу пәнін әзірлеу мен енгізуде болып табылады.

Қорғауға келесі негізгі тұжырымдар ұсынылады:

1. Мүмкіндігі шектеулі студенттердің мүгедектігін ескере отырып дене шынықтыру сабағының әдістемесін әзірлеу қажеттілігі бейімді дене шынықтыру бойынша ғылыми негізделген бағдарламаларды құрастыруға мүмкіндік береді.

2. Бейімді дене шынықтыру сабағын өткізудің әзірленген әдістемесі мүмкіндігі шектеулі студенттердің өмірлік белсенділігін, олардың денсаулықтарын нығайту ғана емес, сонымен қатар инклюзивті жағдайда оқытудың тиімділігін арттырады.

3. Әртүрлі мүгедектік ауру түрлері бар мүмкіндігі шектеулі студенттерге арналған бейімді дене шынықтыру бойынша бағдарлама студенттердің дене дамуын, функционалдық мүмкіндіктерін, мүгедектік топтарын және медициналық ұсыныстарын ескере отырып әзірленген.

Апробация және зерттеу нәтижелерін енгізу. Диссертация тақырыбы бойынша зерттеудің негізгі нәтижелері Алматының (2016, 2017, 2018, 2019), Новосибирскінің (2017), Иркутскінің (2018), Бухарестің (2018) Халықаралық

ғылыми-тәжірибелік конференцияларында, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің семинарларында, мәжілістерінде, дөңгелек үстелдерде (2015-2016, 2016-2017, 2017-2018 оқу жылдарында) және Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің вебинарында (2018) ұсынылды, сондай-ақ, зерттеу нәтижелері АҚШ-тың Шығыс Каролина университетінің ғылыми іс-тәжірибесінде баяндалды.

Зерттеу нәтижелері ҚР БЖҒМ Түзету педагогикасының Ұлттық ғылыми-тәжірибелік орталығының тәжірибелік саласына (2017) және әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің дене шынықтыру бойынша оқу үрдісіне (2017) енгізілді, енгізу актілері бар.

Диссертациялық жұмыстың авторымен әзірленген «Бейімді дене шынықтыру және инклюзия» оқу пәні 2017 мен 2018 оқу жылдары аралығында әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «5В010800 – Дене шынықтыру және спорт» мамандығының оқу жоспарына енгізілді.

Зерттеу нәтижелерінің жариялануы. Диссертацияның материалдары бойынша 13 мақала басылымға шықты, оның 1-і Scopus базасына енген шетелдік басылымда, 5 мақала ҚР БЖҒМ Білім және ғылым саласын бақылау Комитеті ұсынған басылымдарда, 7 мақала халықаралық конференциялар материалдары (оның 2-уі шетелдік) жинақтарында жарияланған.

Диссертацияның көлемі мен құрылымы. Диссертация 149 бет компьютерлік басылымнан тұрады, ол кіріспеден, үш тараудан, тұжырымнан, қорытынды, тәжірибелік ұсыныстан және 22 қосымшадан тұрады. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі 220, оның ішінде 120 ағылшын тілінде. Диссертация 33 кестеден, 15 суреттен тұрады.

Кіріспе бөлімде таңдап алынған диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігі, мақсаты мен міндеттері, зерттеу нысаны, пәні, ғылыми жаңашылдығы, теориялық және тәжірибелік маңызы, қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдар, зерттеудің апробациясының деректері ұсынылған.

«Ғылыми жарияланымдар бойынша әлемдік және отандық білім беру саласында инклюзивті педагогика ғылымын жалпылау» **бірінші тарауда** ғылыми дереккөздерге және тәжірибеге негізделген Қазақстан мен шетелдегі арнайы және инклюзивті білім беру мәселелерінің жағдайы мен дамуы, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі жандарға білім беру жағдайын қамтамасыз ету бойынша нормативтік-құқықтық құжаттарды шолу қарастырылады.

«Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы» атты **екінші тарауда** зерттеудің педагогикалық әдістері, зерттеуді ұйымдастыру, деректердің математика-статистикалық талдаудан өткізу әдісі берілген.

«Зерттеу жұмыстарының нәтижелері және талдау» атты **үшінші тарауда** зерттелуші контингенттер ағзасының негізгі жүйелерінің дене дамуы мен функционалдық мүмкіндіктерінің деңгейі мен динамикасының нәтижелері берілген. ЖОО-да инклюзивті білім беру жүйесінде мүмкіндігі шектеулі студенттер үшін дене жаттығуларын орындауға эксперименталды апробациядан өткізілген әдістемелер мен тәжірибелік ұсыныстар ұсынылған.

Алынған нәтижелер негізінде **қорытынды мен тәжірибелік ұсыныстар** жасалынды.

Қосымшаларда мүмкіндігі шектеулі студенттерге қолданылған сауалнама түрлерінің үлгісі; бейімдік дене тәрбиесі бойынша жеке бағдарлама, дене шынықтыру сабағын өткізу үшін әдістемелік ұсыныстар; енгізу актілері студенттің денсаулық жағдайын анықтауға арналған ЖСЖ есептеу, стресс индексі, дене салмағын бақылау, адамның күш қабілеттерін дамытуға арналған хаттамалар қағаздары мен жүрек соғу жиілігіне дене жүктемесінің әсер ету аймақтары бар кесте берілген.

АННОТАЦИЯ

Диссертации на соискание степени доктора философии (PhD) по специальности «6D010800 – Физическая культура и спорт»

«Совершенствование методики физической культуры студентов с ограниченными возможностями в инклюзивном образовании»

Испамбетовой Гульданы Аяпбергеновны

Актуальность темы исследования обусловлена тем, что в последние два десятилетия вопросы активного включения лиц с ограниченными возможностями в жизнь общества являются государственно важными и социально значимыми. В настоящее время в Казахстане количество граждан, имеющих инвалидность по состоянию здоровья, достигло 674,2 тысячи, что составляет 3,6% к общей численности населения Республики. По статистике в настоящее время 62,0% (417,7 тысяч) людей с ограниченными возможностями работают, а количество обучающихся с ограниченными возможностями в вузах страны равняется - 1434 человек, что составляет 0,3% к общей численности студентов. В связи с этим назрела необходимость внедрения инклюзивного образования, в том числе и физического воспитания в вузовскую систему обучения, посредством создания доступной среды. Однако, вопросы физического воспитания в инклюзивном образовании в нашей стране практически не исследовались.

Правительством Республики Казахстан принято ряд мер по государственной поддержке инклюзивного образования. В «Государственной программе Республики Казахстан по развитию образования и науки на 2016-2019 годы» указано, что одной из значимых задач образования является предоставление равных возможностей и прав для лиц с ограниченными возможностями в получении качественного образования.

Данное диссертационное исследование актуализируется еще тем, что использование средств физической культуры и спорта, способствуя укреплению здоровья и успешной социализации студентов с ограниченными возможностями, несомненно положительно влияет на качество их подготовки к будущей профессиональной деятельности.

Таким образом, **проблема** нашего исследования определяется изучением влияния средств, методов и особенностей организации адаптивной физической культуры для лиц с ограниченными возможностями в условиях инклюзивного образования.

Связь данной работы с другими НИР и различными государственными и международными программами.

«Конвенции о правах инвалидов ООН», «Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями», Законы Республики Казахстан «Об образовании» и «О физической культуре и спорте», «Государственные программы развития образования Республики Казахстан в 2016-2019 и 2020-2025 годы» Министерства образования и науки Республики Казахстан, международный проект «Decide» по программе «Эрасмус +» на 2019-2021 г.г.

Основу **рабочей гипотезы** составляет предположение о том, что разработка и научно-методическое обоснование средств и методов академических уроков физической культуры с учетом показаний и противопоказаний, заболеваний студентов с ограниченными возможностями будет способствовать повышению их двигательной активности, расширению функциональных возможностей организма, социализации в студенческой среде и в целом укреплению здоровья.

Объект исследования. Физкультурно-образовательный процесс студентов с ограниченными возможностями.

Предмет исследования. Методика физического воспитания студентов с ограниченными возможностями в условиях инклюзивного образования.

Целью исследования является разработка, научно-методическое обоснование и экспериментальная проверка методики, способствующие повышению эффективности занятий физической культуры студентов с ограниченными возможностями.

Для достижения этой цели были поставлены **задачи:**

1. Обобщить на основе данных анализа литературных источников и первичных исследований (опрос, интервьюирование, беседа).

2. Исследовать уровень физического развития и функциональной подготовленности жизненно важных систем организма студентов с ограниченными возможностями.

3. Разработать и экспериментально обосновать методику проведения занятий физической культурой студентов с ограниченными возможностями с учетом нозологии.

4. Разработать учебную дисциплину «Адаптивная физическая культура и инклюзия» по специальности «5В010800 – Физическая культура и спорт».

Методы исследования:

9. Сбор и анализ специальной научно-методической литературы по исследуемой проблеме.

10. Антропометрические измерения.

11. Анкетирование, интервьюирование, опрос, открытое кодирование.

12. Педагогическая поддержка и педагогические наблюдения.

13. Исследование физического развития и функциональной подготовленности студентов.

14. Педагогический эксперимент.

15. Методы математическо-статистической обработки полученных результатов.

Теоретико-методической основой исследования являются Конвенция о правах инвалидов ООН (2006), Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями (1994), Законы Республики Казахстан «Об образовании» (2007), «О физической культуре и спорту» (2014), Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016 -2019 (2016) и 2020-2025 годы (2019), общетеоретические положения Типовой учебной программы «Физическая культура» (2018), а также теоретические концепции и основные положения, выдвинутые в трудах известных отечественных Ерсариной А.М. (2012), Байтурсыновой А.А. (2018), Мовкебаевой З.А. (2016), Жахиной Ш.Ж., Искажимовой А.К., Каржовой А.С. (2016), Сатовой А.К. (1991), Есиргеповой В.Ж. (2014), Мажинова Б.М. (2017), российских Баряевой А.А. (2017), Дарндрова Д.А. (2015), Пузанова Б.П. (2008), Бушеневой И.С. (2014, 2016), Еремина И.В. (2016), Малофеева Н.Н. (1996), Фетисовой А.В. (2014), и зарубежных специалистов в области инклюзивного образования, физической культуры и спорта Винника Дж. (2017), Блока М.Е. (2003, 2007), Обрушниковой И. (2007, 2012), Либермана Л.Дж. (2009, 2015), Хьюстон-Уилсона С. (2009), Трипп А. (2007), Колберга С.Р. (2002), Гудвина Д.Л. (2000), Деккера Дж. (2016), Ходжа С.Р. (2013), Эллиота Дж. (2013), Саллиса Дж.Ф. (1991, 1999).

Научная новизна исследований заключается в том, что:

- впервые на основе изучения уровня физического состояния лиц с ограниченными возможностями определены и обоснованы по группам инвалидности показания и противопоказания к применению наиболее эффективных средств и методов физической культуры;

- впервые для студентов с ограниченными возможностями для занятий физическим воспитанием разработаны индивидуально дифференцированные по объему и интенсивности рациональные средства, методы и организационно-методические рекомендации с учетом нозологии и особенностей двигательной активности студентов;

- впервые разработана и внедрена в практику подготовки по специальности «5В010800 – Физическая культура и спорт» в КазНУ им. аль-Фараби дисциплина «Адаптивная физическая культура и инклюзия».

Основные результаты исследования.

1. Разработана теоретико-методическая основа применения физических упражнений для студентов с ограниченными возможностями с учетом их нозологии.

2. В условиях инклюзивного образования в качестве педагогического вопроса проанализировано содержание работы в области физической культуры и оздоровления студентов с ограниченными возможностями.

3. Выявлены основные методы определения уровня физических способностей и функционального состояния студентов с ограниченными возможностями развития по видам инвалидности.

4. Раскрыта эффективность инклюзивной формы обучения в высших учебных заведениях Казахстана и обоснованы меры повышения жизненной активности, укрепления здоровья средствами и методами физической культуры у студентов с ограниченными возможностями.

Теоретическая значимость работы связана с научным обоснованием методики занятий физической культурой студентов с ограниченными возможностями, а также с разработкой дисциплины «Адаптивная физическая культура и инклюзия» для специальности «5В010800 – Физическая культура и спорт».

Практическая значимость работы. Результаты исследования использованы:

- в качестве базовой учебной дисциплины «Адаптивная физическая культура и инклюзия» в подготовке специалистов «5В010800-Физическая культура и спорт» в Казахском Национальном университете имени аль-Фараби;

- воспитательно-образовательном процессе по физической культуре студентов с ограниченными возможностями в Казахском Национальном университете имени аль-Фараби;

- в практической деятельности Национального научно-практического центра коррекционной педагогики МОН РК.

Достоверность и обоснованность результатов и выводов диссертационного исследования подтверждается:

- адекватностью выбранных методов исследования;

- экспериментальной проверкой разработанных методов и средств физической культуры на основе сравнительного анализа уровня и динамики физического состояния обследуемого контингента за 2-х годичный период обучения в университете;

- использованием корректных методов математической статистики при обработке данных уровня и динамики физического развития и функциональной подготовленности студентов с ограниченными возможностями в процессе занятий физическим воспитанием;

- обсуждением результатов исследования на международных научно-практических конференциях, на вебинаре Министерства образования и науки Республики Казахстан и научной стажировке университета Восточной Каролины в США.

Личный вклад автора заключается в теоретическом анализе и обобщении состояния проблемы, в экспериментальной апробации наиболее рациональных средств и методов физической культуры для укрепления здоровья, повышения функциональных возможностей основных жизненно важных систем организма и социализации в обществе с учетом нозологии и адаптационного потенциала студентов с ограниченными возможностями, а также в разработке и внедрении учебной дисциплины «Адаптивная физическая культура и инклюзия» для специальности «5В010800 – Физическая культура и спорт».

На защиту выносятся следующие основные положения:

1. Необходимость разработки методики занятий физической культуры с учетом нозологии студентов с ограниченными возможностями развития позволит создать научно обоснованные программы по адаптивной физической культуре.

2. Разработанная методика проведения занятия адаптивной физической культуры со студентами с ограниченными возможностями повысит не только жизненную активность, укрепит здоровье студентов, но и эффективность обучения в инклюзивных условиях.

3. Программа по адаптивной физической культуре для студентов с ограниченными возможностями, но имеющими различные виды заболеваний, разработана с учетом их физического развития, функциональных возможностей, групп инвалидности и медицинских рекомендаций.

Апробация результатов исследования. Основные результаты исследования по теме диссертации представлены на международных научно-практических конференциях Алматы (2016, 2017, 2018, 2019), Новосибирска (2017), Иркутска (2018), Бухареста (2018), на семинарах, совещаниях, круглых столах КазНУ имени аль-Фараби (2015-2016, 2016-2017, 2017-2018 уч/годах), на вебинаре Министерства образования и науки Республики Казахстан и научной стажировке в Университете Восточной Каролины США (2018).

Публикации результатов исследования. По материалам диссертации опубликованы 13 статей, из которых 1 - в зарубежном издании, входящем в базу данных Scopus, 5 - в журналах, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства Образования и науки Республики Казахстан, 7 - в сборниках материалов Международных конференций (из них 2 – в зарубежных).

Объем и структура диссертации. Диссертация изложена на 149 страницах компьютерного набора, состоит из введения, трех разделов, выводов, заключения, практических рекомендаций и 22 приложений. Список использованных источников состоит из 220 наименований, в том числе 120 на английском языке. Диссертация включает 33 таблиц, 15 рисунков.

Во введении обосновывается выбор темы и ее актуальность, сформулирована рабочая гипотеза, определены цель, задачи, объект и предмет исследования, показаны научная новизна, теоретическая и практическая значимость работы, изложены основные положения, выносимые на защиту, представлены сведения об апробации исследования.

В первом разделе «Обобщение инклюзивной педагогической науки по научным публикациям в сфере мирового и отечественного образования» рассматриваются развитие и состояние проблемы специального и инклюзивного образования в Казахстане и зарубежных стран на основе обобщения научных публикаций и практического опыта, а также обзор нормативно-правовых документов по обеспечению образовательных условий для лиц с ограниченными возможностями.

Во втором разделе «Методы и организация исследования» изложены педагогические методы исследований, организация исследования, методы математико-статистической обработки данных.

В третьем разделе «Результаты исследования и анализ» приведены результаты исследования уровня и динамики физического развития и функциональной подготовленности основных систем организма обследуемого контингента. Представлены экспериментально апробированная методика и практические рекомендации к занятиям физическими упражнениями для студентов с ограниченными возможностями в системе инклюзивного образования в вузе.

На основании полученных результатов были сформулированы **выводы и практические рекомендации**.

В приложениях даны образцы анкет, используемые для опроса студентов с ограниченными возможностями развития; индивидуальная программа по адаптивной физической культуре; методические рекомендации по проведению занятий физической культуры; акты внедрения; бланки протоколов для определения состояния здоровья студентов, расчета ЧСС, индекса стресса, контроль массы тела, развитие силовых качеств человека и таблица определения зоны влияния физической нагрузки на ЧСС.

ABSTRACT

of the dissertation for the degree of the Doctor of Philosophy (PhD) on the specialty "6D010800 - Physical education and sports" on the theme

«Improving the methodology of physical education of students with disabilities in inclusive education»

by Ispambetova Guldana Ayapbergenovna

The relevance of the research topic is due to the fact that in the last two decades, the issues of inclusion of persons with disabilities in the life of our society are state important and socially significant. Currently, in Kazakhstan, the number of citizens with disabilities due to health reasons consist 674.2 thousand, which is 3.6% of the total population of the Republic. According to statistics, currently 62.0% (417.7 thousand) are people with disabilities of working age, and the number of students with disabilities at universities in the country is 1434, which is 0.3% of the total number of students. In this regard, there is an urgent need to implement inclusive education, including physical education, into the university system of education by creating an accessible environment. At the same time, it should be noted that the problems of inclusive physical education in our country have not been investigated.

The Government of the Republic of Kazakhstan has taken a number of measures to support the development of inclusive education. In the "State Program of the Republic of Kazakhstan for the Development of Education and Science for 2016-2019" was indicated that one of the significant tasks of education is to provide equal opportunities and rights for people with disabilities in obtaining good-quality education.

This dissertation research is updated by the fact that the use of resources of physical education and sports, contributing to better health and successful

socialization of students with disabilities undoubtedly positively affects the quality of their preparation for future professional activities.

Thus, **the problem** of our research is determined by studying the influence of means, methods and features of the organization of adaptive physical education for students with disabilities in an inclusive education.

The relationship of this work with other research and various state and international programs.

«UN Convention on the Rights of People with Disabilities», «Salamanca Declaration on Principles, Policies and Practical Activities in the Field of Education of Persons with Special Needs», Laws of the Republic of Kazakhstan «On Education» and «On Physical Education and Sports», «State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan in 2016 - 2019» of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, the international project “Decide” under the “Erasmus +” program for 2019-2021.

The basis of the **working hypothesis** makes the assumption that the development and scientific and methodological justification of the means and methods of academic lessons in physical education, taking into account the indications and contraindications of diseases of students with disabilities, will contribute to increased physical activity, expanding the functional capabilities of the body, socialization in the student environment and generally improve their health.

Object of research. Physical and educational process of students with disabilities.

Subject of research. Methodology of physical education of students with disabilities in an inclusive education.

The purpose of the research is the development, scientific and methodological substantiation, and experimental verification of the methodology, contributing to an increase in the effectiveness of physical education classes for students with disabilities.

To achieve this purpose, the following **tasks** were set:

5. Summarize based on data from the analysis of literary sources and primary research (survey, interviewing, conversation);
6. To investigate the level of physical development and functional readiness of vital systems of the organism of students with disabilities
7. To develop and experimentally substantiate a methodology for conducting physical education classes for students with disabilities, taking into account the type of disability
8. To develop an educational discipline "Adaptive Physical Education and Inclusion" in the specialty "5B010800 - Physical Education and Sports".

Research methods:

1. Collection and analysis of special scientific and methodological literature on the problem under study.
2. Anthropometric measurements;
3. Questioning, interviews, conversations, open code;
4. Pedagogical support and supervision;

5. The study of physical development and functional preparedness of students;
6. Pedagogical experiment;
7. Methods of mathematical and statistical processing of the results.

The theoretical and methodological basis of the research is the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006), the Salamanca Declaration on Principles, Policies and Practical Activities in the Field of Education for Persons with Special Needs (1994), the Laws of the Republic of Kazakhstan “On Education” (2007), “On Physical Education and sports” (2014), the State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2016 - 2019 (2016) and 2020-2025 (2019), general theoretical provisions of the model curriculum “Physical Education” (2018), as well as theoretical concepts and main provisions, in the works of well-known domestic A.M. Ersarina’s (2012), A.A. Baitursynova’s (2018), Z.A. Movkebaeva’s (2016), Sh.Zh. Zhakhina’s, A.K. Iskazhimova’s, A.S. Karzhova’s (2016), A.K. Satova’s (1991), V.Zh. Esirgepova’s (2014), B.M. Mazhinov’s (2017), russian A.A. Bariaeva’s (2017), D.A. Darndrov’s (2015), B.P. Puzanov’s (2008), I.S. Busheneva’s (2014, 2016), I.V. Eremin’s (2016), N.N. Malofeev’s (1996), A.V. Fetisova’s (2014), and foreign experts J. Winnic’s (2017), M.E. Block’s (2003, 2007), I. Obrushnikova’s (2007, 2012), L.J. Lieberman’s (2009, 2015), S. Huston-Wilson’s (2009), A. Tripp’s (2007), S.R. Colberg’s (2002), D.L. Goodwin’s (2000), J. Decker’s (2016), S.R. Hodge’s (2013), J. Elliott’s (2013), J.F. Sallis’s (1991, 1999) in the field of inclusive education, physical education and sports.

The scientific novelty of the research is consisted that:

- for the first time, based on studying the level of the physical condition of people with disabilities, indications, and contraindications to the use of the most effective facilities and methods of physical education are determined and substantiated by type of disability;
- for the first time for students with disabilities for physical education, classes are designed individually differentiated by volume and intensity rational means, methods and organizational and methodological recommendations based on the type of disability and characteristics of the physical activity of students;
- for the first time the discipline “Adaptive Physical Education and Inclusion” was developed and introduced into the practice of training the specialty “5B010800 - Physical Culture and Sports” at al-Farabi KazNU.

Key research findings:

1. A theoretical and methodological basis for the use of physical exercises designed for students with disabilities, taking into account their types of disabilities, has been developed.
2. In the context of inclusive education, the work on physical education and health intended for students with disabilities is considered as a pedagogical issue.
3. Ways to determine the level of physical abilities and functional state of students with disabilities by types of disability are based.
4. The effectiveness of an inclusive form of education in higher education institutions of Kazakhstan is revealed and measures to increase vital activity and

strengthen health by physical education among students with disabilities are substantiated.

The theoretical significance of the work is connected with the scientific substantiation of the methodology for physical education of students with disabilities, as well as with the development of the discipline "Adaptive Physical Education and Inclusion" for the specialty "5B010800 - Physical Education and Sports".

The practical significance of the work. The research results obtained in the thesis were used:

- as the basic educational discipline "Adaptive Physical Education and Inclusion" in the training of specialists "5B010800-Physical Education and Sports" at the Kazakh National University;

- in the educational process of physical education of students with disabilities at the Kazakh National University;

- into the practical activities of the National Scientific and Practical Center for Correctional Pedagogy of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

The reliability and validity of the results and conclusions of the dissertation research is confirmed by:

- the adequacy of the chosen research methods;

- experimental verification of the developed and recommended methods and means of physical education on the basis of a comparative analysis of the level and dynamics of the physical condition of the examined contingent for a 2-year period of training in physical education;

- statistical processing of data on the level and dynamics of physical development and functional readiness of the body of students with disabilities in the process of physical education;

- calculation of the main statistical characteristics: arithmetic mean, standard deviation, arithmetic mean error, coefficient of variation;

- discussion of the research results at international scientific and practical conferences, at the webinar of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan and the scientific internship of East Carolina University in the USA. The results of the study were implemented in the practical activities of the National Scientific and Practical Center for Corrective Pedagogy of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (2017) and in the educational process in physical education of al-Farabi Kazakh National University (2017), implementation acts are attached.

The author's personal contribution is a theoretical analysis and generalization of the state of the problem, experimental testing of the most rational means and methods of physical culture to improve health, increase the functionality of the basic vital systems of the body and socialization in society, taking into account their types of disabilities and adaptive potential of the body of students with disabilities, as well as in the development of the educational discipline "Adaptive Physical Education and Inclusion" for the specialty "5B010800 - Physical education and sport".

The following main provisions are put forward for defense:

1. The need to develop a methodology for physical culture lessons, taking into account their types of diseases of students with disabilities, will make it possible to create scientifically-based programs on adaptive physical education.

2. The developed methodology for conducting an adaptive physical education lesson with students with disabilities will increase not only vital activity, strengthen the health of students', but also the effectiveness of training in inclusive conditions;

3. The adaptive physical education program for students with disabilities, but with various types of diseases, is developed taking into account their physical development, functional capabilities, disability groups and medical recommendations.

Testing and implementation of research results. The main results of the research on the topic of the dissertation are presented at international scientific and practical conferences in Almaty (2016, 2017, 2018, 2019), Novosibirsk (2017), Irkutsk (2018), Bucharest (2018), at seminars, meetings, round tables of al-Farabi KazNU (2015-2016, 2016-2017, 2017-2018 academic year), at a webinar of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan and a scientific internship at the University of East Carolina USA (2018).

Research results publication. Based on the dissertation materials, 13 articles were published, of which 1 in a foreign publication included in the Scopus database, 5 in magazines recommended by the Committee for Control in Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, 7 in collections of materials of international conferences (of which 2 - in foreign).

Volume and structure of the dissertation. The dissertation is presented on 149 pages of a computer set, consists of an introduction, three sections, conclusions, practical recommendations and 22 applications. The list of sources used consists of 220 items, including 120 in English. The dissertation includes 33 tables, 15 figures.

The introduction substantiates the choice of the topic and its relevance, formulates a working hypothesis, defines the goal, objectives, object and subject of the study, shows the scientific novelty, theoretical and practical significance of the work, outlines the main provisions to be defended, and provides information on approbation of the study.

The first section, “Generalization of inclusive pedagogical science on scientific publications in the field of world and domestic education”, examines the development and state of the problem of special and inclusive education in Kazakhstan and foreign countries based on a synthesis of scientific publications and practical experience, as well as a review of regulatory documents on providing educational conditions for people with disabilities.

The second section, “Methods and organization of research,” outlines pedagogical methods, organization of research, methods of mathematical and statistical data processing.

The third section, “Results and analysis of research”, presents the results of a study of the level and dynamics of physical fitness and functional capabilities of the main body systems of the examined population. An experimentally tested

methodology and practical recommendations for physical exercises for students with disabilities in the system of inclusive education at the university are presented.

Based on the results obtained, **conclusions and practical recommendations** were made.

The appendixes give the types of questionnaires used to interview the contingents studied, an individual program on adaptive physical education for students with disabilities, methodical recommendations for conducting physical education classes; implementation acts; forms of protocols for determining the state of health of students, calculating heart rate, stress index, control of body weight, development of human strength qualities and a table for determining the zone of influence of physical activity on heart rate.